

20.Yüzyılın Başında İttifaklar

1902 Ocak ayında, Rusya'ya karşı İngiliz-Japon ittifakının imzası, İngiltere ile yakınlaşmanın hararetli taraftarı Delcassé'nin düşüncelerini değiştirdi. Bu ittifakın imzası üzerine, Fransa ve Rusya 1902 Martında ortak bir deklârasyon yayınlayarak, Çin ve Kore'nin bağımsızlıklarının korunması taraflısı olduklarını ve Çin'in toprak bütünlüğünü ve serbest gelişimini ihlâl edebilecek saldırgan hareketler dolayısıyla, kendilerinin çıkarlarının bir üçüncü devlet veya devletler tarafından tehdit edilmesi halinde, iki müttefik devletin, bu çıkarlarını korumak için gerekli tedbirleri alacaklarını bildirdiler.

İngiliz-Japon ittifakına iki devletin cevabı bu olmakla birlikte gerçekte daha ileri gitmeye niyeti yoktu. Çünkü, bu sırada Çarın danışmanları arasında, “Avrupa'ya mı, Asya'ya mı ağırlık verelim” tartışması vardı. Birincilerin ağır basması üzerine ve Çin ile 1902 Nisanında yapılan bir anlaşma ile, 1894-95 Çin-Japon savaşından sonra girdiğı Mançurya'yı boşaltmaya karar verdi. Lâkin bu boşaltmanın arkasını getirmemesi, 1904-1905 Rus-Japon savaşının çıkmasına sebep olacaktır.

Fas Sorunu

Fas, 4-5 milyon nüfuslu bağımsız bir ülkeydi. Fakat Fas Sultanı'nın ülkedeki otoritesi son derece zayıftı. Kabileler sık sık karışıklıklar ve ayaklanmalar çıkarırlardı. Bu durum dolayısıyla, Birleşik Amerika da dahil olmak üzere, Fas ile ticareti olan 15 devlet, 1880 yılında Fas Sultanı ile **Madrid Konvansiyon**u'nu imzalamışlardı. Buna göre, Fas Sultanı yabancı devletlerin uyruklarını etkin şekilde koruyacak ve bütün devletlere "en fazla kayrılan devlet" ilkesini uygulayacaktı.

Fas ile en fazla ilgilenen iki devlet, coğrafî yakınlıkları sebebiyle, İspanya ile Fransa idi.

16. yüzyıldan beri Fas ile ilgilenmiş olan ve bu sebeple de Fas'a "tarihî miras" olarak bakan İspanya, Fas'ın Akdeniz kıyılarında, Cebelitarık ile Cezayir arasındaki kıyılarda bazı tesisler kurmuştu. İspanya'nın bütün istediği, Fas toprakları Avrupa devletleri arasında paylaşıldığı takdirde, Fas'ın Akdeniz kıyıları ile, Kanarya adalarını korumak için Atlantik kıyılarında bazı limanlar elde etmektir.

Fransa'nın Fas ile ilgisi ise 1830 da Cezayir'i aldıktan sonra başlamıştır. Fas'taki iç düzensizlik ve karışıklıklar Cezayir'i de etkilemekteydi. Zira Fas'taki bu kontrolsüz kabileler sık sık Cezayir'e de akınlar yapıyorlardı. Fransa, bu çeşit olayların devam etmesi üzerine, şu sonuca vardı ki, Cezayir'in güvenliğini sağlamak için Fas üzerinde de bir kontrol tesis etmek gerekir.

İtalya'nın da Fas ile hem ticarî ve hem de politik ilgisi vardı. İtalya Tunus'u Fransa'ya kaptırdıktan sonra gözlerini Fas'a çevirmişti. Fakat 1900 Aralık ayında İtalya ile Fransa arasında yapılan bir anlaşma ile, İtalya Fransa'yı Fas'ta serbest bırakırken, Fransa da İtalya'yı Trablusgap'te serbest bırakmak suretiyle, İtalya Fas'dan Trablusgarp'a döndü.

İngiltere'ye gelince; onun için önemli olan Cebelitarık'ın karşısında bulunan ve İspanya'ya ait olan Celıfa'nın, Fransa gibi kuvvetli bir devletin eline düşmesini önlemektir. **İngiltere'nin bütün endişesi, iki yüzyıldan beri elinde tuttuğu Akdeniz'in giriş kapısının mülkiyetini başkasına kaptırmamaktır.**

Almanya'nın Fas ile ilgisi sadece ticarî nitelikteydi. Hatta, Alman Dışışleri Bakanlığı, Fas'ın Atlantik kıyılarında bir Alman kolonisinin tesisi, Fas'ın, Alman malları için bir pazar olması, ülkedeki demir madenleri ve Alman donanması için bir üs olması gerektiği görüşünde olmasına rağmen, II. Wilhelm, İngiltere ve Fransa ile bir rekabete sebep olmaması için, Almanya'nın Fas'ta aktif bir politika izlemesinin aleyhindeydi.

Mısır ve Sudan'dan tamamen ümidini kesen **Fransa**, gözlerini Fas'a çevirdi. Lâkin ilk önce İtalya'yı Fas'dan uzaklaştırmak gerekiyordu. Bunun için, 1900 Aralık ayında İtalya ile yaptığı bir anlaşma ile, Fas'da kendisinin hareket serbestisi elde etmesine karşılık, Trablusgarp'ı da İtalyan nüfuzuna bıraktı.

Fransa “Fas’ta asayiş ve güvenliğin sağlanması” için Sultan üzerinde baskıda bulunmaya başlaması üzerine Fas Sultanı İngiltere’ye başvurup, İngiltere’nin “himaye”sine girmek istedi. İngiltere bu sırada Boer savaşı ile çok meşgul bulunduğundan, eni bir anlaşmazlıkla başını derde sokmak istemedi. Bu durum karşısında Fas Sultanı, 20 Temmuz 1901 de Fransa ile bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşma Fas ile Cezayir arasındaki sınırı çiziyordu. Fakat bu anlaşma da Fas’lı kabilelerin Cezayir’e saldırmalarına engel olamadığından, 20 Nisan 1902 de yeni bir anlaşma yapıldı. Buna göre de, Fas Sultanı’nın bu kabilelerle başa çıkamaması halinde, “Fransa, komşuluğu sebebiyle, ihtiyaç halinde, Fas’a yardım edecekti”. Fakat bu anlaşma da derde deva olamayınca, 7 Mayıs 1902 de yapılan üçüncü bir anlaşma ile, Fransa, Cezayir sınırlarına yakın Fas kabilelerini kontrol ve gözetim altına alma hakkını kazanıyordu.

Fransa bu şekilde adım adım Fas’a girmeye çalışırken, bu ülke ile yakın ilgisi olan İspanya’nın muhalefetini bertaraf etmek için de faaliyetlerde bulundu. İspanya’ya bazı tavizler vererek, onu da İtalya gibi kendi tarafına çekerse, İngiltere Fas konusunda yalnız kalmış olacaktı.

İspanya ile yapılan müzakereler 1902 Kasımında bir anlaşma tasarısı ile sonuçlandı. Bu tasarı ile kuzey Fas İspanya’ya veriliyor, gerisini Fransa alıyordu. Fakat İspanyollar İngiltere’den çekindikleri için son anda bu anlaşmadan vazgeçtiler. Hatta, İngiltere’ye, Fransa’yı şikâyet ettiler.

İspanya’nın bu sıradaki Dışişleri Bakanı Abruzzi bir İngiliz taraftarıydı. Bu sebeple, İspanya, ya bu anlaşmaya İngiltere’nin de dahil edilmesini, veya bu anlaşma ile beraber İspanya’nın Fransız-Rus ittifakına alınmasını istedi. Bu suretle Fas konusunda sadece Fransa’ya güvenilmiyor, Rusya’nın da desteği sağlanmak isteniyordu.

6-9 Temmuz 1903 günleri arasında Fransa Cumhurbaşkanı Loubet, yanında Delcassé olduğu halde, İngiltere'yi ziyaret etti. Delcassé'nin Dışişleri Bakanı Landsdowne ile yaptığı görüşmelerde ise, ağırlık konusu Fas oldu ve Delcassé Fas konusunda Fransa'nın görüşlerini ısrarlı bir şekilde ortaya koydu. Bu görüşmelerden sonra Landsdowne, “Fas da Fransa'nın üstünlüğünü tanıyacak olursak, bizim istediğimiz bütün şartları kabul edecek ve hatta başka noktalarda bizi tatmin etmek için daha da ileriye gidecektir” diyordu.

İngiliz-Fransız müzakereleri 1903 Temmuzunda başladı. Ancak bir anlaşmaya varılması kolay olmadı. Bir çok kereler İngiltere Kralı bizzat müdahale etti. Nihayet, “Entente Cordiale” yani “Samimi Anlaşma” adını alan İngiliz-Fransız Anlaşması 8 Nisan 1904 de Londra'da imzalandı. Entente Cordiale, bir konvansiyon ile iki deklârasyondan meydana gelmektedir.

Konvansiyon, iki tarafın Batı Afrika'daki sömürgelerinde bazı düzenlemeler yapıyordu. Birinci deklârasyon ise, Siyam ve Madagascara ait olup, Siyam konusunda 15 Ocak 1896 anlaşması teyid edilirken, İngiltere Madagascar üzerindeki iddialarından ve Fransa da Zengibar üzerindeki iddialarından vazgeçmekteydi.

Bu anlaşmaların en önemlisi, şüphesiz, ikinci deklârasyondur. Buna göre:

1.İngiltere Mısır'ın siyasî statüsünü değiştirmeyecek; buna karşılık Fransa da, belirli bir süre içinde Mısır'dan çekilmesini istemek suretiyle, İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetini engellemeyecekti.

2.Fransa da Fas'ın siyasî statüsünü değiştirmeyecekti. Buna karşılık İngiltere de, Fas'da asayişin sağlanmasının, idarî, ekonomik ve malî reformların yapılmasının Fransa'ya ait bir hak olduğunu kabul etmekteydi.

Bu ikinci deklârasyonun bazı gizli ekleri de vardı. Bu gizli eklere göre, İngiltere Mısır'ın statüsünü değiştirmek zorunda kalırsa Fransa itiraz etmeyecektir. Fransa da Fas'ın statüsünde bir değişiklik yapmak zorunda kalırsa, İngiltere de buna itiraz etmeyecekti. Fas'da Sultan'ın egemenliği sona erecek olursa, Fransa, Fas'ın Akdeniz kıyılarında bulunan Melilla'nın biraz doğusundan başlayıp Atlantik kıyılarına uzanan çizginin kuzeyinde kalan toprakları İspanya'ya verecektir.

Bununla beraber, bu topraklarda herhangi bir tahkimat yapılamayacaktı. Yani İngiltere, Cebelitarık'ın karşısında kuvvetli bir durumun yer almasını istemiyordu. Zaten, kuvvetli bir Fransa yerine zayıf bir İspanyaya bu toprakların verilmesinin amacı da buydu.

Görülüyor ki, “Entente Coriale”in bu gizli hükümleri ile bir toprak paylaşması söz konusuydu. İngiltere Mısır'ı alıyor, Fransa Fas'ı alıyor ve İspanya'yı susturmak için ona da Fas'dan bir miktar toprak veriliyordu.

İspanya bu anlaşmanın açık hükümlerini gördüğünde dahi, kendisine haber verilmediği için kızdı ve itiraz etti. İspanya kendisine “küsurat” muamelesi yapıldığını söylüyordu. Fakat Fransa hemen İspanya ile görüşmelere girişti ve İngiltere de Fransa'yı destekledi. 3 Ekim 1904 de Fransa ile İspanya arasında yapılan bir anlaşma ile, İspanya 8 Nisan 1904 anlaşmasını kabul etti ve her iki devlet de, Sultan'ın egemenliği altında Fas'ın toprak bütünlüğünün korunmasını taahhüt ettiler. Fakat bunun da gizli hükümleri vardı ve bu hükümler İspanya'ya Fas'dan ayrılan hissenin sınırlarını çiziyordu. Fransa bu sınırları da İngiltere'ye bildirdi.

İNGİLİZ - RUS ANLAŞMASI, 1907

Üçlü İtilâfı tamamlayan 1907 İngiliz-Rus Anlaşması da, bu iki devletin yayılma ve sömürgecilik faaliyetlerinden doğan çatışmaları sona erdiren ve dolayısıyla iki devleti birbirine yaklaştıran bir anlaşma olmuştur.

İngiltere ile Rusya'nın çatıştıkları alanlar, Yakın Doğu'dan başka, Orta Asya ve Uzak Doğu idi. Bu iki bölgede de üç ülke söz konusuydu. Bunlar, **İran, Afganistan ve Tibet** idi. Her üç ülkenin de Hindistan'a, komşu olduğu göz önüne alınırsa, İngiliz-Rus mücadelesinin Hindistan üzerinde odaklaştığı kolaylıkla anlaşılır.

Rusya'nın İran ile ilgilenmesi, 1828 Türkmençay anlaşması ile İran'dan Aras nehrine kadar olan toprakları ele geçirmesiyle başlar. Rusya bundan sonra bütün kuzey İran'ı ele geçirmek için çaba harcamıştır. Fakat, öte yandan İran'ın da Afganistan topraklarından Herat ve bölgesini de ele geçirmeye uğraşması ve bunun da Rusya tarafından desteklenmesi, Hindistan açısından İngiltere'yi korkuttu ve o da İran'ı etkisi altına almaya çalıştı. Bu suretle, İngiltere ile Rusya, 19. yüzyılın geri kalan kısmında hep İran üzerinde mücadele içinde oldular. İran'ın zayıf bir durumda ve zaman zaman iç karışıklıklar içinde olması da, bu mücadeleyi şiddetlendirmiştir.

İki devlet arasında ikinci mücadele alanı Afganistan oldu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kırım Savaşı'ndaki yenilgiden sonra Rusya, faaliyetlerini Avrupa'dan yani batıdan doğuya taşıdı ve Sibirya ve Orta Asya'daki yayılma ve genişlemesine hız verdi. Özellikle Orta Asya'da bir takım Türk Hanlıkları vardı. Ruslar, 1864 de Çimkent'i ve 1865 de Taşkent'i işgal ettikten sonra, 1867 de Türkistan Genel Valiliği'ni oluşturdular. Bundan sonra da Buhara Hanlığı'na yönelerek 1868 de Semerkand'i almakla beraber, Buhara Hanlığı üzerinde ancak 1870 yılında bir himaye kurabildiler. Bunun arkasından 1873 de Hive ve 1876 da da Hokand Hanlığını ele geçirdiler. 1884 de Merv şehrini işgal ederek Afganistan'la komşu oldular. Rusya'nın Afganistan'a komşu gelmesi İngiltere'yi hiç hoşnut bırakmadı.

İngiltere, daha 19. yüzyılın başlarından itibaren Afganistan'la ilgilenmeye ve Hindistan'ın güvenliği açısından burasına el koymaya karar vermişti. Ancak bazı Afgan emirlerinin karşı koyması ve direnmesi üzerine İngiltere, 1839-1842 ve 1878-1879 da olmak üzere iki defa Afganistan'la savaşmak zorunda kalmıştı. Bu savaşlarla İngiltere Afganistan'ı kontrolü altına almayı başarsada, ikinci savaş sırasında Rusya'nın Afganistan'a yaklaşması üzerine, Afgan Emirleri İngiltere'ye karşı Rusya'yı oynamaya başladılar. Emirlerin bu politikası, bu ülke üzerinde, İngiltere ile Rusya arasında bir nüfuz, bir etkinlik mücadelesi dönemini açtı.

Orta Asya'daki **üçüncü mücadele** alanı Tibet oldu. Rusya'nın Tibet ile ilgilenmesi, bir yandan Sibirya'daki genişlemesi ve öte yandan da, Çin'in batı sömürüsüne açılması ile ilgilidir. Ne var ki, Tibet de Hindistan'a komşu bir topraktı. Bundan dolayı, Rusya'nın Tibet'deki faaliyeti, Hindistan bakımından İngiltere'yi korkuttu.

Japonya ile Ocak 1902 de imzalanan ittifak anlaşması ile Rusya'nın Uzak Doğu'da sivrilmesini hoş karşılamayan İngiltere, Rusya'nın karşısına Japonya'yı çıkarmıştı.

1904-1905 savaşından sonra Rusya, kendisini tam bir yalnızlık içinde gördü. **Karşısına,** Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan başka, Uzak Doğu ve Asya'da da **hep İngiltere çıkıyordu.** İngiltere ile bu mücadelesinde Fransa kendisine yeteri kadar destek olamamıştı.

Diğer taraftan, Üçlü İttifak bloku da Rusya karşısında ağır basmakta ve Fransız-Rus ittifakı bu blok karşısında bir denge sağlayamamaktadır. Eğer İngiltere ile bir yakınlaşma gerçekleştirilebilirse, Üçlü İttifak blokunun ağırlığına karşı, dünyanın en büyük denizci ülkesi olan İngiltere'nin katılması ile, güçlü bir denge sağlanmış olurdu. Böylece Rusya yalnızlıktan kurtulur ve aynı zamanda da bir çok tehlikeler bertaraf edilmiş olurdu.

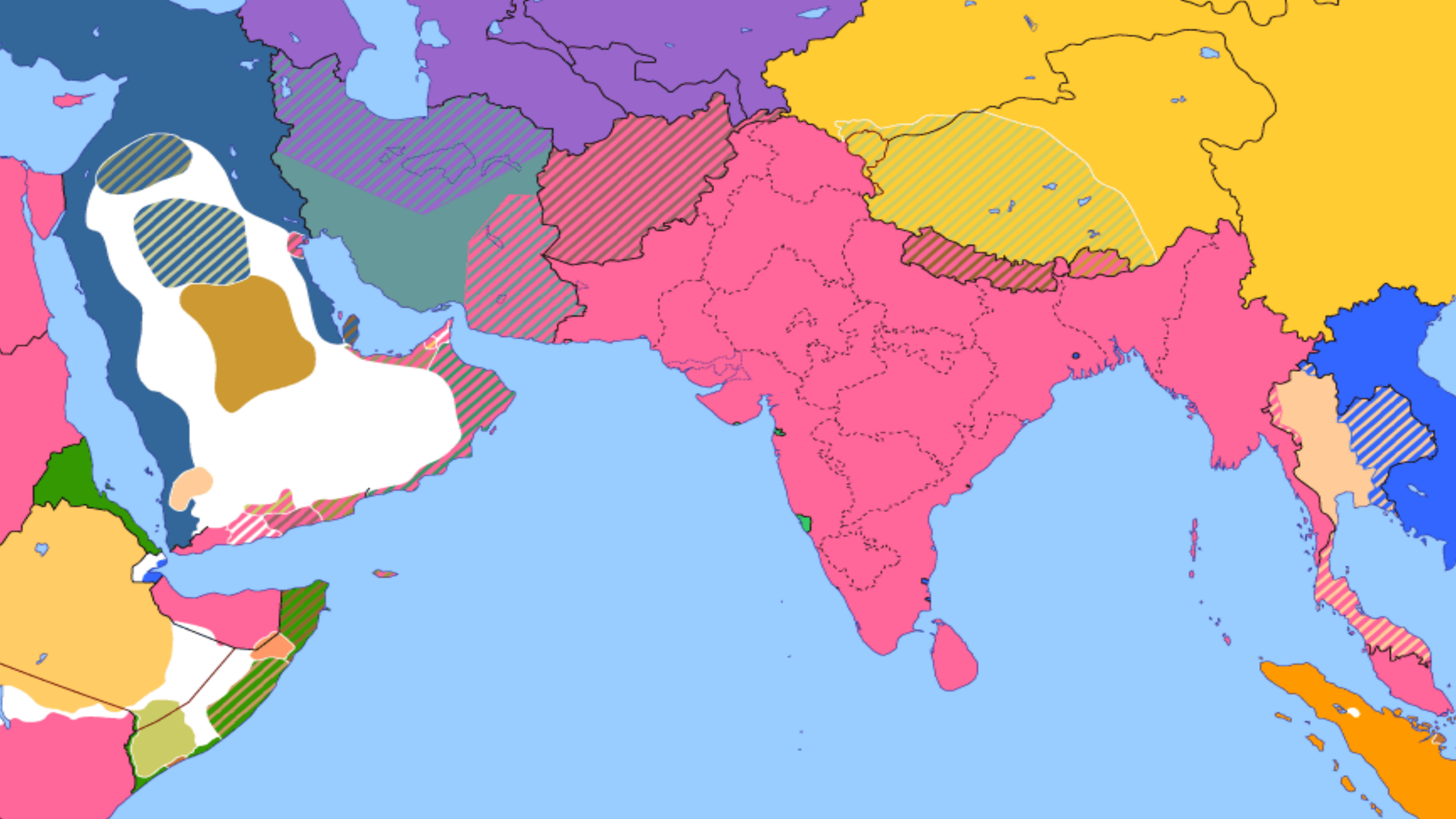
1906 Mayıs'ında, Lamsdorff'tan sonra Dışışleri Bakanlığına gelen Alexandre Iswolsky'ye göre, Rus dış politikasında şu üç hususu gerçekleştirmek gerekirdi: **Birincisi**, "Lamsdorff'un mirasını tasfiye etmek. Yani, Uzak Doğu'daki Rus-Japon mücadelesinin üzerinden sünger çekmek ve eski düşmanla bir yakınlaşma sağlamak.

Aynı şekilde, yine "**geleneksel düşman**" İngiltere ile de yakınlaşma kurmak.

Üçüncüsü, bu şekilde, Rusya'nın elleri serbest kalınca, "tarihî ve geleneksel çıkarlar"ın söz konusu olduğu Avrupa'ya yeniden dönmek. Rusya'nın müttefiki Fransa'nın da "dostu" olan İngiltere'ye dayanarak Avrupa'da aktif hale gelmek.

Iswolsky'ye göre, Japonya ile uzlaşmanın yolu, Uzak Doğu'da "açık kapı" ilkesini kabul etmek ve gerek Rusya'nın, gerek Japonya'nın Mançurya'daki karşılıklı çıkarlarına saygı göstermelerini sağlamaktı. Bu bakımdan da, İngiltere, Rusya ile Japonya arasında bir köprü olabilirdi.

Nihayet Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki faaliyetleri de Rusya için endişe kaynağı olmaktaydı. Almanya Bağdat demiryolu projesi ile Basra Körfezi ve Orta Doğu'ya girmek istiyordu ki, bu da Rusya'nın içine gelmiyordu.



Bir İngiliz-Rus yakınlaşmasını İngiltere de istiyordu. Rusya'nın Orta Asya'da Hindistan sınırlarına doğru ilerlemesi, hem tehlikeli ve hem de hassas bir konuydu. Rusya ile asıl bu konuda bir anlaşma gerekirdi. Bu arada Fransa Rusya'nın müttefikiydi ve İngiltere de Fransa ile bir anlaşma imzalamıştı. Dolayısıyla İngiltere, bir yandan Fransa ile anlaşma içinde olurken, öte yandan da bu anlaşmayı Rusya'ya karşı kullanamazdı. Böyle olunca, Rusya ile bir anlaşma doğal olarak İngiliz-Fransız anlaşmasının “tamamlayıcı ” bir unsuru olacaktı.

İngiliz-Rus yakınlaşmasının mimarlarından biri de, 1906 Mayısında Rus Dışışleri Bakanlığına gelen **Iswolsky** olmuştur. Ona göre gerçek bir dış politikayı yürütmeye karar verdi. Bu dış politika şu üç ilkeye dayanıyordu:

1.Fransız-Rus ittifakı Rusya'nın dış politikasının temelidir.

2.Asya'da Japonya ve İngiltere ile olan çatışma ve anlaşmazlıkların bir an önce sona erdirilmesi.

3.İngiltere ile bir anlaşma amacını gözden uzak tutmamak üzere, Almanya ile de “mükemmel” münasebetlerin sürdürülmesi.

Bununla beraber, Rus-İngiliz anlaşmasının imzalanması hemen mümkün olmadı. Çünkü, İngiltere, Rusya'ya Uzak Doğu'daki çıkarlarını Japonya ile uzlaştırmasını ve bu konuda bir anlaşma imzalamasını şart koşmuştu. Yani İngiltere, Rusya'nın Uzak Doğu'daki çatışmalarını sona erdirmesini istiyordu.

Rus-Japon anlaşması 30 Temmuz 1907 de imzalandı. Bu anlaşma ile taraflar, Uzak Doğu statükosuna ve bu bölgedeki karşılıklı çıkarlarına saygı göstermeyi, Çin'in bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü tanımayı ve Çin'de Açık Kapı ilkesini uygulamayı taahhüt ediyorlardı. Fakat bu anlaşmanın gizli hükümleri ile, Rusya ve Japonya, Mançurya'yı nüfuz bölgelerine taksim ediyorlardı. Bu anlaşma, üç yıl sonra 1910 da, Rusya ile Japonya arasında bir “ittifak” a dönüşecektir.

Rus-Japon anlaşmasından bir ay önce de, 1907 Haziranında, Fransa ile Japonya, Uzak Doğu'da karşılıklı çıkarlarını tespit eden bir anlaşma imzalamışlardı.

Peş peşe gelen bu anlaşmalardan sonra da, 31 Ağustos 1907 tarihinde İngiliz-Rus Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma üç ülkeyi içine alıyordu: **Tibet, Afganistan ve İran.**

Taraflar, Tibet'in toprak bütünlüğünü ve Çin'e ait olduğunu kabul ediyorlar ve bu ülkenin iç işlerine karışmayacaklarını, bu ülkede kendilerine ayrıcalıklı bir durum yaratmak için çaba harcamamayı taahhüt ediyorlardı. Böylelikle Tibet, Rusya ile Hindistan arasında bir bariyer olarak kalıyordu.

Afganistan'a, gelince: Rusya, burası ile her türlü ilgisini kesecek ve Afganistan'la olan münasebetlerini İngiltere vasıtasıyla yürütecekti. Buna karşılık, İngiltere de, Afganistan'ı işgal veya ilhak etmemeyi taahhüt ediyordu. Bu hükümler, 60-70 yıldan beri Afganistan üzerinde yaşanan İngiliz-Rus mücadelesini İngiltere'nin lehine olarak sona erdirmekteydi.

Anlaşmada **İran'ın** toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı gösterileceği belirtildikten sonra, İran iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayrılıyordu. Kuzey İran bölgesi Rus nüfuz alanı olarak kabul ediliyordu. Buraları nüfusu en kalabalık ve ekonomik bakımdan İran'ın en zengin kısımlarıydı. Çorak topraklar ve çöllerle kaplı bulunan güney-doğu İran ise İngiltere'nin nüfuz alanı oluyordu. Bu bölge İran'dan Hindistan'a giden yolların bulunduğu bölgeydi. İngiliz ve Rus nüfuz bölgeleri arasında kalan orta kısım, “tarafsız” bölge oluyordu. Taraflar, birbirlerinin onayı olmadan bu orta kısımda kendilerine avantajlı bir durum sağlamaya çalışmayacaklardı.

• BİRİNCİ FAS BUHRANI

Fas yüzünden Avrupa diplomasisi iki defa büyük kriz ve gerginlik geçirmiş tir. Biri 1905 yılında, diğeri de 1911 yılındadır.

Birinci Fas krizi veya Fas buhranı, 1904 tarihli İngiliz-Fransız anlaşmasını Fransa'nın uygulama alanına koymak istemesinden ve Almanya'nın da, hem bu anlaşmayı bozmak ve hem de İngiliz-Fransız münasebetlerini zayıflatmak istemesinden doğmuştur.

Diğeri taraftan, Fas buhranı, bir bakıma Şansölye Bülow'un eseri olmuştur denebilir. Çünkü, bu krizi Bülow, Alman İmparatoru'nun arzuları hilâfına kışkırtmıştır. II. Wilhelm, Fransa ile yakınlaşmaya taraftardı. Bunun için de Rusya'yı kullanmak istiyordu. Rusya ile Almanya'nın yakınlaşması Fransa'yı da Almanya'nın yanma getirir ve üçü birleşerek, İngiltere'ye karşı bir “Kıt'a Ligi” kurulabilirdi. II. Wilhelm'in İngiltere'ye sempatisi yoktu.

II. Wilhelm, Fas yüzünden İngiltere ve Fransa ile bir gerginlik çıkmasını istemediği gibi, Fas konusunda Fransa ile İspanya arasında bir anlaşma için görüşmeler yapıldığı zaman da, İspanya Kralı'nı kutlayarak, Almanya'nın hiç bir toprak isteği olmadığını ve Fas ile de ilgilenmediğini bildirmişti.

1904 Ekiminde Fransa ve İspanya Fas konusunda anlaştıkları zaman, bu anlaşma da Berlin'e bildirilmiş, fakat Berlin'den herhangi bir tepki gelme mişti⁶. Biraz önce de belirttiğimiz gibi, II. Wilhelm zaten bu anlaşmaya yeşil ışık yakmıştı.

II. Wilhelm 31 Mart 1905 günü bir Alman savaş gemisi ile Tanca'ya çıktı ve “Herkesin bilmesini isterim ki, Tanca'yı ziyaretimin sebebi, Almanya'nın Fas'daki menfaatlerini korumak için elimden gelen her şeyi yapmaya kararlı olduğumu göstermektir. Fas Sultanı'nı kesin olarak bağımsız bir hükümdar telâkki ediyorum” dedi ve Fas'da yapılacak reformlarda, ülkede düzenin bozulmaması gerektiğini söyledi.

Birinci Fas krizi, II. Wilhelm'in Fas'a yaptığı bu ziyaret ve bu sözlerle başladı. Açıktır ki, bu sözler, Fas'a yerleşmek isteyen Fransa'ya karşı tam bir meydana okuma idi. Şimdiye kadar sesini çıkarmamış olan Almanya, niye birdenbire hareketlenip sertleşti?

Fransa 1904 Ekiminde İspanya ile de Fas konusunda anlaştıktan sonra, 1904 Kasımında bir Fransız heyeti Fas Sultanı ile görüşmeler yapmak üzere Fas'a geldi. Fransa şimdi 1904 İngiliz-Fransız anlaşmasının uygulamasına geçiyordu. Çünkü Fransız heyeti, Fas Sultanı'ndan, Fas ordusunun Fransız subayları tarafın dan eğitilmesi, Fas mâliyesinin Fransa tarafından kontrolü gibi, “reform” adı altında bir takım isteklerde bulunduğu gibi, Sultan'a da âdeta bir “vassal” muamelesi yaptı. İşte bu durum, zaten baştan beri İngiliz-Fransız anlaşmasından hoşlanmamış olan von Bülow'u harekete geçmeye sevk etmiş görünüyor.

Von Bülow'un, İngiliz-Fransız anlaşmasının üzerinden aylar geçtikten sonra bu sert tepkiyi göstermesinin bir diğer sebebi, bu anlaşmanın, Almanya'nın Fas'daki çıkarlarını ihlâl edeceği kararına varmaları ve Fransa, bu anlaşmadan Almanya'yı resmen haberdar edinceye kadar da Almanya'nın sesini çıkarmamasına karar vermeleriydi. Gerçekten, Almanya'nın Fas'da ekonomik çıkarları olduğunu bildiği halde, Fransa 1904 anlaşmasından Almanya'yı haberdar etme gereğini duymamıştı. Üstelik, şimdi bu anlaşmanın uygulanmasına eylemli olarak geçiyordu. Bu durum, Bülow'u karşı-darbeyi vurmaya şevketmiş görünüyor.

Bununla beraber, II. Wilhelm, bu Tanca ziyaretini istemeye istemeye ve Bülow'un ısrarları üzerine yaptı. Bundan dolayıdır ki, Bülow, imparatoru bir oldu-bitti karşısında bırakmak için, Alman basınına, daha günler öncesinden, II. Wilhelm'in Tanca'yı ziyareti haberini sızdırdı. Bu haber üzerine, bütün devletler Almanya'nın Fransa üzerinde bir baskı yapacağını anladılar. II. Wilhelm, bu durum karşısında, Bülow'a, "Tanca'ya telgraf çekiniz; ziyaretim tamamen turistikdir. Ne kabul ve ne diğer şeyler istemiyorum" dediye de, II. Wilhelm'in bu tereddüdünü haber alan Delcassé, Fransız basınına, bunu kendisinin bir diplomatik başarısı şeklinde yayınca, II. Wilhelm de buna sinirlendi ve Tancaya kararlı bir şekilde gitti.

II. Wilhelm'in Tanca konuşması Fas Sultanı'nı da cesaretlendirdi ve Almanya'dan, konunun bir milletlerarası konferansta ele alınmasını istedi. Bülow'un istediği de zaten buydu. Amaç, Fransa'ya, Fas'da istediği gibi hareket edemeyeceğini göstermekti.

Fransa, kendisinin Fas'daki özel durumunun ve meşrû menfaatlerinin tanınması şartıyla konferansa gitmeye razı oldu. Almanya da bunu kabul etti ve 8 Temmuz 1905 de, nota teatisi suretiyle bu konuda bir anlaşma yapıldı.

Fakat bu anlaşmayı başka bir anlaşmazlık izledi. Bu da konferansın gündemi konusuydu. Almanya, Fas ile ilgili bütün ihtilâflı konuların konferans gündemine sokulmasını istedi. Bu ise, Fransa'nın Fas'daki bir çok ilgilerinin konferansta tartışılması demekti. Fransa, özellikle, Cezayir'e komşu olması sebebiyle Fas'da asayiş ve güvenliğin sağlanması görevinin kendisine verilmesini istiyordu. Bu konudaki görüşmeler Eylül ayı sonuna kadar devam etti ve nihayet 28 Eylül 1905 de Fransa ile Almanya arasında ikinci bir anlaşma yapıldı. Buna göre, Cezayir sınırına yakın bölgelerde asayişi Fransa sağlayacak, fakat diğer yerler için konferans karar verecekti. Artık konferans toplanabilirdi.

Fas sorununu ele alacak olan konferans 16 Ocak 1906 da Algésiras'da açıldı. Almanya konferansta yalnız kaldı denebilir. Zira İngiltere ile, müttefiki Rusya Fransa'yı kuvvetle desteklediler. İtalya da Fransa tarafındaydı. İtalya bu sırada Üçlü İttifak ile bağlarını zayıflatmış ve imzaladığı anlaşmalarla, Fransa'ya Fas'da güçlük çıkarmamayı taahhüt etmişti. Amerika ise tarafsız kaldı. Onun istediği Fas'da da açık kapı ilkesinin uygulanmasıydı. Bunun ötesinde başka bir sorunla ilgilenmedi. Almanya'yı Avusturya destekledi. Lâkin bu konuda Almanya'nın daha ileriye gitmesine taraftar değildi.

Algésiras Konferansı kararları, 7 Nisan 1906 da bir “Genel Senet” şeklinde imzalandı. Buna göre, Fas'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı tanınıyor ve ticaret eşitliği yani açık kapı ilkesinin uygulanması kabul ediliyordu. Fas'da asayiş ve güvenliğin sağlanması işi Fransa ile İspanya'ya veriliyordu.

Fas krizinin belki en önemli sonucu, “Delcassé politikası”nın haklı çıkması ve İngiltere ile Fransa arasında bir yakınlaşmanın daha da gelişmesiydi.

Almanya'nın milletlerarası konferans konusunda yarattığı anlaşmazlıklar, özellikle 1905 Eylül anlaşmasından sonra, Fransız Başbakanı Rouvier'yi, Almanya ile bir savaşı düşünmeye sevk etmiş ve Eylül 1905 ile Şubat 1906 arasındaki dönemde, peş peşe Millî Meclis'ten askerî ödenekler alıp, silahlanmaya ağırlık vermeye başlamıştır. Delcasse krizi sırasında, İngiltere'ye güvensizliğini belirten Rouvier, bu arada İngiltere'ye de başvurduğunda, bu devletten sempati ve destek gördü. Bütün bunlar Delcasse'nin söylediği şeylerdi. Nitekim 1906 yılı başından itibaren Fransa, İngiltere ile bir “ittifak” için de teşebbüse geçecektir.

II.Wilhelm, İngiltere'ye karşı, Fransa ve Rusya'yı da Almanya'nın yanına çekip bir Kıt'a Ligi kurma peşindeydi. 27 Ekim 1904 de Çar'a çektiği bir telgrafta, Almanya'nın İngiltere ve Japonya ile olan güçlüklerine rağmen, Almanya'nın, Rusya'nın Baltık donanmasına kömür ikmali yaptığını, Fransa'nın ise bu konuda çok çekingen bir tutum aldığını, Rusya'nın teşebbüsü halinde Fransa'nın daha aktif bir tutum alabileceğini belirterek, “Kıt'anın en güçlü üç devleti”ni bir araya getirecek bir kombinezonun kurulması gerektiğini söyledi. Wilhelm'in bu teklifini, Almanya'nın Petersburg elçisi Kont Osten-Sacken da, Rus Dışişleri Bakanlığı nezdinde sözlü olarak destekleyip, böyle üçlü bir kombinezon halinde, Rus-Japon çatışmasına İngiltere'nin karışması durumunda, Almanya'nın da Rusya'nın yardımına geleceğini bildirdi.

Çar, Wilhelm'e verdiği cevapta, bir ittifak tasarısı hazırlatıp göndermesini istedi. II. Wilhelm, II. Nikola'nın istediği ittifak tasarısını hazırlayıp gönderdi. Tasarıya göre, taraflardan biri, bir “Avrupa devleti” tarafından saldırıya uğrarsa öbür taraf bütün kara ve deniz kuvvetleri ile onun yardımına gelecek ve aynı zamanda, taraflar Fransa'ya da, Fransız-Rus ittifakı çerçevesindeki taahhütlerini hatırlatacaklardı.

Çar, bu ittifakın imzasından önce, Fransa'nın da onayının alınması gerektiğini Wilhelm'e bildirdi.

Wilhelm'e göre, Almanya ile Rusya'nın ittifak ettiğini gören Fransa, ister istemez bu ittifaka katılacak ve sonuç olarak da, İngiltere ile Fransa arasındaki "Entente Cordiale" bozulmuş olacaktı. Eğer Fransa bu ittifaka katılmayacak olursa, o zaman da Fransız- Rus ittifakı bozulacaktı.

II.Wilhelm'in 31 Martta Tanca'yı ziyareti ve Fas krizi bu atmosfer içinde meydana geldi. Fransız hükümetinin Almanya karşısında gerilemesi, Delcasse'nin istifası, milletlerarası konferans konusunda, 8 Temmuz 1905 de Alman-Fransız anlaşmasının imzası, iki devlet arasındaki gerginliği yumuşattı ve bu da II. Wilhem'i yeni bir ümide şevketti. Fransa, Almanya ile iyi geçinmek istediğini belirtmişti. Şu halde bir Fransız-Alman-Rus ittifakı konusu yeniden ele alınabilirdi.

Çar, 23 Temmuzda, Finlandiya'ya ait Björkö de Wilhelm ile buluştu. Bu sırada, Japonya, Tsushima Boğazında Rus donanmasının ağır bir hezimete uğratmış ve barış görüşmeleri başlamıştı. İngiltere'nin Uzak Doğu'da Rusya'ya karşı Japonya'yı desteklediğini bilen Çarın, İngiltere'ye olan hiddeti daha da artmıştı. 23 Temmuz akşamı, iki hükümdar Hohenzollern yatında yemek yediler ve ertesi günü de Wilhelm Çar'ı yatında ziyaret etti. İşte bu ziyaret sırasında Wilhelm, cebinde taşıdığı ittifak metnini Çar Nikola'ya imzalattı.

Björkö İttifakı'na göre, taraflardan biri bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, diğer taraf Avrupa'da müttefikine bütün kara ve deniz kuvvetleriyle yardım edecekti. Bu anlaşma Rus-Japon barışı imza edilir edilmez yürürlüğe girecek ve bir yıl önceden feshedilmedikçe, daima yürürlükte kalacaktı. Nihayet, son maddeye göre de, Rusya, Fransa'nın bu ittifaka katılmasını sağlamak için gerekli teşebbüsleri yapacaktı.

Çar Nikola, 7 Ekim 1905 de Wilhelm'e yazdığı mektupta, bu "muazzam değerdeki belge"nin, daha berraklaştırılması gerektiğini ve özellikle Fransa'nın bu belgeye katılmasındaki güçlükler dolayısıyla, bu belgenin Fransa'ya "hangi gözle baktığının" tesbit edilebilmesi için, yürürlüğünün ertelenmesini istedi. Çarın yakın danışmanlarından bir heyet ise, durumu inceledikten sonra, 24 Temmuz anlaşmasının, ya feshedilmesi veya, Fransız-Rus ittifakına uygun bir şekle sokulması gerektiğine karar vermişti.

İNGİLİZ-ALMAN DENİZ SİLAHLARI REKABETİ 1904-1911

Almanya'nın Kıt'a Ligi teşebbüsleri doğrudan doğruya İngiltere'ye yönelmiş olup, bütün bu diplomatik kombinezonların ana hedefini İngiltere teşkil etmişti. Bütün bu teşebbüsler İngiltere'yi hep dışarda ve yalnız bırakma amacına yönelikti. İngiltere ile Almanya arasındaki bu siyasî rekabet, 1904 yılından itibaren şiddetlenerek, bir askerî rekabete dönüştü ve Almanya ile İngiltere, giderek birbirinden uzaklaştılar. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasında, bu gelişme önemli bir faktör olarak rol oynayacaktır.

Almanya ile İngiltere arasındaki askerî rekabet, iki devletin deniz gücü rekabeti şeklinde ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın son yıllarında Almanya'nın denizlerde de kuvvetli olmak için harekete geçmesi, İngiltere ile Almanya arasında bir deniz silâhları yarışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İngiliz-Alman deniz rekabetinin altında yatan sebepler stratejik olduğu kadar, daha ziyade ekonomik ağırlıklıdır. 19. yüzyılın son çeyreği içinde Alman ekonomisi büyük bir hamle yapmıştı. O kadar ki Alman iç pazarı, endüstri üretiminin ancak % 30-40'ını tüketebiliyordu. Üretimin geri kalanının ihraç edilmesi gerekliliği Almanya'yı sömürgecilığe ve deniz ticaret filosunun arttırılmasına yöneltti. Gerek sömürgecilik politikasının yürütülmesinde, gerek deniz ticaret filosunun korunmasında, donanma esaslı ve gerekli bir unsurdu. Bu sebeple Almanya donanma inşasına hız verdi. Bu ise kendisini, ister istemez, denizlerdeki üstünlüğünü korumak isteyen İngiltere ile karşı karşıya getirdi.

Diğer taraftan, Alman endüstrisinin süratli gelişmesi ticarî alanda da kendisini İngiltere ile çatışma durumuna soktu. 1900-1910 yılları arasında İngiltere'nin dış ticaret hacmi 20.5 milyar franktan 28 milyar franga çıkarken, Almanya'nın dış ticaret hacmi ise, iki misline çıkarak, 12.5 milyar frank iken 21.5 milyar franga yükseldi. Bu durum İngiltere üzerinde etkisiz kalamazdı. Şimdi İngiltere, Almanya'yı kendi refahı için de bir tehlike olarak görmeye başlıyordu.

1898 ve 1900 yıllarında çıkarttıkları donanma kanunları, Alman donanmasının gelişmesinde temel hamleyi teşkil eder. Bu kanunların altında yatan birinci sebep ve endişe, Alman sömürgeciliğinin desteklenmesi ve korunması ve bu suretle büyük bir devlet olarak Almanya'nın ihtişamının devam ettirilmesi idi. İkinci olarak da, bir savaş halinde Almanya'nın ekonomik bakımdan abluka altına alınmasından korkuluyor ve böyle bir ablukaya karşı, deniz gücü etkili bir silâh olarak düşünülüyordu.

II. Wilhelm, bu konuda kendisine sunulan belgelerin altına yazmış olduğu notlarda, daima, İngiltere'nin Almanya'nın meşru menfaatlerine saygı göstermediğinden şikâyet etmiş ve Almanya'nın denizlerde kuvvetli olması zorunluluğuna işaret etmişti.

Almanya'nın 1898-1900 arasında başlattığı bu deniz gücü hamlesi, İngiltere'yi korkutmaya yetti. İngiltere Deniz Gücü Bakanı Sir John Fisher, Alman donanmasının geleceğini görerek, İngiliz donanmasını yeni bir yapılanmaya götürdü. İngiliz-Japon ittifakı Uzak Doğu'daki ve İngiliz-Fransız anlaşması da Akdeniz'deki İngiliz donanmasının geri çekilmesine imkân verdiğinden, Amiral Fisher 160 gemiyi İngiltere'ye çekerek, yeni bir donanma inşası programı uygulamaya başladı. Geri çekilen gemilerin savaş yeteneklerini kaybettiğini bildiriyor ve uygulayacağı yeni bir program ile, İngiliz donanmasının savaş yeteneğini % 30 oranında arttıracığını ve İngiltere'nin ani bir savaşa hazır olacağını söylüyordu.

Gerçekten, 1905 yılından itibaren İngiltere, denizcilik tarihinde büyük bir devrim olan ve "Dreadnought" denen gemilerin yapımına başladı. Bu gemilerin 12 inçlik 10 tane topu olup, zırhları, torpillere karşı 11 inç kalındığındaydı. Büyüklüğü ve nitelikleri dolayısıyla bu gemilerin maliyeti, eski gemilere oranla iki misliydi. Amiral Fisher'ın programına göre 1908 yılında İngiltere 12 tane "dreadnought" a sahip olacaktı.

İngiltere'nin bu faaliyeti karşısında Amiral Tirpitz de harekete geçti. 1906 da kabul edilen üçüncü bir kanunla, 6 tane dreadnot (dreadnought) yapımı için Reichstag'dan yetki aldı. 1908 yılında kabul edilen yeni bir kanunla de, 20 yıl içinde Alman donanmasının tümünden yenilenmesi esası kabul edildi. Yine bu kanuna göre, 1908 den 1911 e kadar yılda 4 dreadnot, 1912 den 1917 ye kadar da yılda 2 dreadnot yapılacaktı. Tirpitz'in düşüncesine göre, İngiltere ile girişilen bu donanma yarışında, Almanya daha avantajlıydı. Zira, Almanya'da mecburî askerlik sistemi vardı ve askere para ödenmiyordu. Halbuki İngiliz donanmasının mürettebatı maaş alıyordu. Bu sebeple, Tirpitz'e göre, İngiltere bu yarışa uzun süre dayanamazdı ve dolayısıyla, Almanya için İngiliz donanması tehlikesi de bir süre sonra ortadan kalkardı.

İngiltere, Almanya ile ortaya çıkan bu rekabete bir son vermek için teşebbüse geçti ve çeşitli tekliflerde bulundu. Teklifler arasında, özellikle donanma yapımı konusunda bir anlaşma başta geliyordu. **1907 Haziran-Ekim aylarında yapılan Lahey Barış Konferansı**'nda, anlaşmazlıkların barış yoluyla çözümü ve silahlanma yarışını önlemek için bir takım kararlar alındığında, İngiltere deniz silâhları yarışının önlenmesi için büyük çaba harcadı. Fakat bir başarı elde edemedi. Çünkü bu çabalar Almanya tarafından sonuçsuz bırakıldı.

Bütün bu görüşmelerden sonra, İmparator II. Wilhelm, İngiltere'nin Alman donanmasından korktuğunu görerek, Alman donanmasını İngiltere üzerinde bir baskı aracı olarak telâkki etmeye ve dolayısı ile, durumu sertleştirmeye başlıyordu.

1911 yılında, Fas sorunu yüzünden patlak veren ve Agadir krizi denen ikinci Fas krizinde, iki blok bir kere daha çatışma durumuna girdiler. 1911 Agadir krizine gelindiğinde, Üçlü İttifak ve Üçlü Anlaşma, 1908 de Bosna-Hersek krizi ile başlayan Balkan gelişmeleri dolayısıyla esasen gergin münasebetlere sahip bulunmaktaydılar. Fransa'nın bu politik hava içinde güvenliği sağlama gerekçesiyle Fas'ın başkenti Fez'e, Nisan 1911'de asker çıkarması, yen bir krizin kapısını araladı. İspanya da kısa bir süre sonra Larache şehrine asker yolladı.

Çıkarlarının sarsıldığını düşünen Almanya 1 Temmuz 1911'e Agadir Limanı önüne Panther adlı sava gemisini yolladı. Almanya'nın bu güç gösterisi başta Fransa olmak üzere İngiltere ve diğer devletler üzerinde heyecan yarattı. İngiltere, Fas'ta çıkarları olduğunu ve Almanya'nın bu tehditkâr hareketini kabul etmeyeceğini açıkladı. İngiliz donanması olası bir savaş için harekete geçirildi ve Fransa'ya destek mesajı verildi. İngiltere'nin kesin bir şekilde taraf olması, Almanya'ya geri adım attırdı. Buna ek olarak, Avusturya-Macaristan'ın da tarafsız kaldığını açıklaması, Almanya'nın daha fazla iler gitmesini önledi. Almanya görüşmelerin sonunda Fransa'yla uzlaştı ve 4 Kasım 1911'de bir antlaşma imzaladı. Buna göre göre Almanya, Fransa'nın Fas üzerindeki egemenlik kurma hakkını tanıdı. Fransa ise Fransız Kongosu'ndan 275.000 kilometrekarelik toprağı Almanya'ya bıraktı. Ayrıca bu ülkenin Fas'taki ekonomik çıkarlarına saygı gösterecekti.

İkinci Fas krizi ya da Agadir Olayı Avrupa güç dengesinin hangi boyuta ulaştığını göstermesi açısından önemlidir. Avrupa kamuoyunda savaş telaffuz edilmeye başlandı.

Bosna-Hersek Krizi

- Avusturya-Macaristan, 5 Ekim 1908'de Berlin Antlaşması'ndan (1878) beri yönetimi altında bulundurduğu, ancak hukuken hâlâ Osmanlıya bağlı olan Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıkladı. Bosna-Hersek'in ilhakı girişimi şiddetli bir kriz doğurdu ve Avrupalı devletleri savaşın eşiğine sürükledi. Bu hamle, beklenen dünya savaşının çıkmasının an meselesi olduğunu göstermişti.
- Rus kamuoyu ve Çar II. Nikola ilhak kararına tepki gösterdi. Rus Dışişler Bakanı Iswolsky Boğazlar konusunda destek almak için İngiltere ve Fransa'ya başvurdu. Fransa tarafsız kalacağını açıkladı. İngiltere ise Rusya'nın Boğazlara yerleşmesini çıkarlarına aykırı bulduğu için destek vermekten kaçındı.
- Bosna-Hersek'in ilhakına en fazla tepki gösterenlerden biri de Sırbistan'dı. Zira bu ülke "Büyük Sırbistan" idealini geliştirmişti ve bu nedenle Balkanlarda yayılmayı amaçlamıştı. Bu ilhakı kabul etmedi ve seferberlik ilan etti. Avusturya-Macaristan ve Rusya sınırlara asker yığınağı yaptı. Alman şansölyesi Bülow ise Avusturya-Macaristan'a tam destek verdiğini açıkladı. Avrupa'da bir savaş tehlikesi belirdi.

- Sırbistan, 26 ubat 1909 tarhli antlaşma karısında izlediği politikayı yumuşatarak bir yandan Bosna-Hersek'e "özerklik" verilmesini, öte yandan ise kendisine bir parça "toprak tavizi" verilmesini istemeye başladı. Almanya ise 14 Mart 1909'da Rusya'ya yaptığı aracılık teklifinde uluslararası bir konferansın toplanmamasını, buna karşılık ilhakin diğerk devletler tarafından tanınmasını ve Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi'nin yürürlükten kaldırılmasını gündeme getirdi. Bir dizi diplomatik girişimlerden sonra Çar II. Nikola geri adım atarak 22 Mart 1909'da ilhakı kabul ettiğini bildirdi. Diğerk devletler de Avusturya-Macaristan'a verdikleri notalarla ilhakı kabul ettiklerini açıkladılar.
- Bosna-Hersek krizi Avrupa'nın altı ay boyunca derin bir bunalım yaşamasına yol açtı. Almanya, Avusturya-Macaristan ittifakı Rusya'ya boyun eğdirirken İngiltere'yi de tedirgin etti. Avrupa bu krizle Birinci Dünya Savaşı'na bir adım daha yaklaştı.